

Posudok habilitačnej práce

Preklad cez antropocentrickú a sociokonštruktivistickú prizmu: hermeneuticko-konceptualizačno-konfiguračná metóda v translačnom priestore

Mgr. Ingrida Vaňková, PhD. vo svojej habilitačnej práci s názvom *Preklad cez antropocentrickú a sociokonštruktivistickú prizmu: hermeneuticko-konceptualizačno-konfiguračná metóda v translačnom priestore* predkladá translačnú metódu, ktorá má poslúžiť na dosiahnutie funkčného translátu na úrovni lexémy a diskurzu. Cieľom práce je vymedziť a ozrejmiť možnosti a limity použitia hermeneuticko-konceptualizačno-konfiguračnej metódy v translačnom procese, pričom autorka si kladie výskumnú otázku, či táto metóda poskytuje prekladateľovi nástroje na zrealizovanie všetkých translačno-kognitívnych operácií vedúcich k dosiahnutiu funkčného translátu. V prvej kapitole práce sú vymedzené translatologicko-filozofické východiská pre navrhnutie spomínanej metódy. Druhá kapitola približuje možnosti aplikovania hermeneuticko-konceptualizačno-konfiguračnej metódy v translačnom procese na úrovni lexémy. Tretia kapitola ozrejmjuje možnosti aplikovania danej metódy na úrovni diskurzu. V závere habilitačnej práce autorka konštatuje, že hermeneuticko-konceptualizačno-konfiguračná metóda poskytuje prekladateľovi (pri preklade vybraných lexém a textov) nástroje na komplexné uchopenie celého translačného procesu. Pri dodržaní postupu navrhovanej metódy by mal teda prekladateľ vytvoriť kvalitný a funkčný translát.

Téma habilitačnej práce je aktuálna a pomerne náročná na spracovanie. Práca s prekladom jazykovedných termínov ako aj návštevých poriadkov slovenských národných parkov je v súčasnosti nepochybne vzácnym obohatením nielen pre domácu jazykovedu ale aj pre slovenskú kultúru a cestovný ruch. Habilitačná práca je prehľadne štrukturovaná, dodržiava akademický diskurz, citácie a bibliografické zdroje sú adekvátne uvádzané či už priamo v texte ako alebo v zozname použitej literatúry. Habilitantka pracovala s adekvátnymi domácimi i zahraničnými zdrojmi. Preukázala schopnosť orientovať sa v danej problematike a teoretické východiská vhodným a detailným spôsobom spracovala v teoretickom úvode každej kapitoly. Metodológia spracovania riešenej problematiky, ciele práce, výskumné otázky a výsledky práce sú v habilitačnej práci jasne formulované. V dostatočnom rozsahu je spracovaná analýza skúmaného materiálu, interpretácia výsledkov ako aj formulácia záverov. Prekladateľská

metóda navrhovaná v habilitačnej práci môže byť užitočným nástrojom pre prekladateľskú prax.

Stanovenie nevyhnutných krokov v procese prekladu s cieľom vytvoriť adekvátny translát, v ktorom sa význam východiskového textu verne pretransformuje do cieľového jazyka použitím adekvátnych lexikálnych a štrukturálnych jednotiek cieľového jazyka, je základným predpokladom dosiahnutia kvalitného prekladu. Tému hermeneutickej perspektívy v preklade sa už venovalo niekoľko autorov a habilitantka ich stanoviská a silné stránky ako i limity nimi predkladaných translačných metód kriticky predkladá v časti 1.1 a 1.2.

Kultúrnu identitu človeka môžeme chápať ako niečo, čo sa spája s miestom jeho narodenia a formuje sa vplyvom náboženstva, jazyka, národnej kuchyne, spoločenského správania, umenia, literatúry a hudby ako prejavmi spoločenstva, v ktorom žije. Multikultúrnosť je dôsledkom spolupôsobenia, kombinácie a vzájomného ovplyvňovania sa viacerých identít a kultúr. V kapitole 1.3 sa habilitantka zaoberá otázkou multilingválnej identity prekladateľa v interlingválnom priestore. Na str. 32 „je uvedené, že „jedinečná interiorizovaná konfigurácia prvkov oboch lingvokultúr....predstavuje v prípade prekladateľa nevyhnutnú podmienku pre realizovanie prekladateľskej činnosti....“ Nie je nám celkom jasné, čo sa myslí pod pojmom „multilingválna identita prekladateľa“, keďže o multilingválnej kultúrnej identite môžeme hovoriť vtedy, ak v prostredí, v ktorom jednotlivec vyrastá a formuje sa, jestvuje súčinnosť viacerých kultúr a jazykov. Tiež nám nie je jasné prečo multilingválna identita prekladateľa by mala byť nevyhnutnou požiadavkou k tomu, aby prekladateľ dokázal vytvoriť kvalitný translát. Domnievame sa, že by bolo snád' vhodnejšie uviesť, že dôkladné poznanie oboch kultúr (a teda aj lingvokultúr) je nevyhnutnou podmienkou pre vytvorenie adekvátneho translátu, čo znamená, že prekladateľ má dôverne poznať kultúrne pozadie východiskového textu. Toto poznanie môže prekladateľ nadobudnúť prostredníctvom štúdia alebo aj osobného kontaktu s danou kultúrou. Neznamená to však, že nevyhnutne musí nadobudnúť aj „identitu“ danej kultúry. V súvislosti s témou zručnosti prirodzeného prekladu u bilingválnych detí, E.A. Nida (2002) konštatuje, že v ak dieťa vyrastá multilingválnom prostredí, má možnosť osvojiť si viacero kultúr a poznanie východiskovej kultúry môže byť v konečnom dôsledku pri jeho prekladateľskej praxi dôležitejšie ako výborná znalosť jazyka.¹ Tu sa predpokladá, že jednotlivec si osvojuje dva alebo viacero jazykov od útleho veku v prirodzenom hovoriacom prostredí (doma, v škole, na športovisku atď.) simultánne (čiže od

¹ Nida, E. A., 2002. *Contexts in translating*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Pub. Co.

narodenia) alebo konzekutívne (napr. od veku, kedy začne navštevovať predškolské zariadenie). Aj v takom prípade je dôležité, aby človek (dieťa) bol v kontakte s daným jazykom aspoň 40% času počas dňa. V takomto prípade sa dieťa stáva bilingválnym alebo multilingválnym od útleho veku a jeho citlivosť na fungovanie toho ktorého jazyka je iná ako u jednotlivca, ktorý si osvojuje cudzí jazyk počas veľmi limitovaného času v limitovanom prostredí, najčastejšie v škole. Napríklad jav interferencie (vplyvu východiskového jazyka či už na úrovni fonologickej, lexikálnej, gramatickej, štylistickej alebo pragmatickej) v procese prekladania je menej výrazný, keď si prekladateľ osvojoval východiskový i cieľový jazyk od útleho veku v prirodzenom hovoriacom prostredí a tieto jazyky naďalej rozvíjal prostredníctvom vzdelávania. Vek, prostredie a forma vzdelávania sú faktory, ktoré zohrávajú dôležitú úlohu v tom, aby si jednotlivec osvojil viacero jazykov na úrovni rodeného hovoriaceho. Nie každý jednotlivec však vyrastá v multilingválnom prostredí, čím by nadobudol aj multilingválnu identitu. Domnievame sa, že aj prekladateľ, ktorý nevyrastal v mnohojazyčnom prostredí, ale osvojil si ďalší jazyk alebo viacero jazykov vzdelávaním a následne sa stal prekladateľom, nenadobudol tak multilingválnu identitu, i keď rozličným spôsobom získal poznatky o kultúre cieľového jazyka. To však nie je prekážkou k tomu, aby bol schopný vytvoriť kvalitný produkt – translát. Ak však prekladateľ aj vyrastá v multilingválnom prostredí, môže nastať situácia, kedy bude prekladať text v ktorom nie je zastúpený ani jeden z jazykov z jeho lingvokultúrneho prostredia. Na str. 33 je ďalej uvedené nasledovné: „Ak význam vzniká vo vzťahu medzi odlišnými prvkami a štruktúrami dvoch lingvokultúr, potom tento vzťah predstavuje prekladateľská aktivita, a keďže je v nej nesený význam, tak pre úspešnú realizáciu je nevyhnutná hermeneutická kategória porozumenia. Keďže však prekladateľ nie je len individuom rozumejúce dvom lingvokultúram, ale individuom žijúce medzi dvomi lingvokultúrami v pragmatike jazyka a aktérstva, jeho hermeneutická aktivita musí byť nevyhnutne obohatená o pragmalingvistické prvky“. Z tohto trvdenia nie je jasné, či sa chápe len vzťah medzi pôvodným textom a jeho lingvokultúrnym pozadím a cieľovým textom a jeho lingvokultúrnou situáciou alebo sa tým myslí skutočná externá situácia lingvokultúrneho prostredia oboch jazykov? Stotožňujeme sa skôr s vyjadrením, ktoré nachádzame na str. 36: „V rámci prekladateľskej aktivity túto úlohu zohrávajú predkonceptuálne znalosti o kultúrnych a jazykových štrukturálnych systémoch a kódach príslušného zdrojového jazyka a cieľového jazyka nadobudnuté komplexnou skúsenosťou, formálnym špecializovaným vzdelaním a celoživotným kariérnym vzdelávaním“.

Kapitola 1.4 približuje problematiku aplikovania hermeneuticko-konceptualizačno-konfiguračnej metódy do práce prekladateľa. Habilitantka tu vychádza z konceptuálneho vymedzenia prekladateľa ako multilingválnej identity formovanej v interlingválnom priestore. Podľa navrhovanej metódy musí prekladateľ v procese prekladu urobiť štyri kroky: 1. Vymedzenie kognitívneho rámca, 2. kódovanie/predporozumenie, 3. mentálne uprednostňovaná verbalizácia významu na základe predošlej skúsenosti (angl. salience) a 4. konfigurácia kódu. Táto štruktúra by sa podobala štruktúre navrhovanej napr. v prácach M. Malakoff a K. Hakuta (1991)² a D. Seleskovitch (1976)³ (Stage 1 – analysis of the source-language text to Stage 2 – comprehension of the meaning and from Stage 2 to Stage 3 – the synthesis of the information into the target language). M. Malakoff (1992)⁴ však posúva proces prekladu do ďalšej roviny a to tým, že dopĺňa túto pôvodnú štruktúru o ďalší krok, ktorým je „judgement of the suitability of the target-language text“, čiže zhodnotenie vhodnosti textu v cieľovom jazyku.

Druhá kapitola rozvíja možnosti aplikovania hermeneuticko-konceptualizačno-konfiguračnej metódy na úrovni lexémy v preklade jazykovedných termínov z anglického jazyka do slovenského jazyka. Keďže ide o vytvorenie dvojjazyčného anglicko-slovenského slovníka, medzi teoretické východiská by bolo možno vhodné doplniť ešte ďalšie práce venované dvojjazyčnej lexikografii a stavbe hesla v dvojjazyčnom slovníku, napr. E. Sekaninová, Dvojjazyčná lexikografia v teórii a praxi, Bratislava 1993., Š. Peciar, N. Kučerová, V. Lapárová, L.V. Kipeckij, C. Bosák, M. Jehlička, Lexikografický sborník, Bratislava 1961, E. Gromová, Teória a didaktika prekladu, Nitra 2003 a T. Szende (red.), Approches contrastives en lexicographie bilingue, Paris 2000.

Popri navrhovanej klasifikácii termínov na Skupinu A: anglické termíny vyznačujúce sa rovnakým obsahom, rozsahom a funkciou ako slovenské termíny (t.j. AJ = SJ), Skupinu B: anglické jazykovedné termíny, ktorých obsah, rozsah alebo funkcia absentuje v slovenskej jazykovede (t.j. E ≠ S) a Skupinu C: anglické termíny, ktorých obsah, rozsah alebo funkcia sú v určitom aspekte širšie, užšie alebo odlišné od slovenských termínov (t.j. E > S, E < S alebo E ≠ S), kde sa pri analýze zohľadňuje kognitívny rámec termínu, definícia obsahu termínu,

² Malakoff, M. and Hakuta, K., 1991. Translation skills and metalinguistic awareness in bilinguals. In E. Bialystok (Ed.), *Language processing in bilingual children*. Cambridge: Cambridge University Press.

³ Seleskovitch, D., 1976. Interpretation: a psychological approach to translation. In: R.W. Brislin (Ed.), *Translation*. New York: Gardner Press.

⁴ Malakoff, M. E., 1992. Translation ability: A natural bilingual and metalinguistic skill. In: Harris, R.J. (Ed.), *Cognitive processing in bilinguals* (pp. 515-530). Amsterdam: Elsevier.

exemplifikácia a navrhované prekladateľské riešenie, by podľa nášho názoru bolo vhodné venovať viac pozornosti sémantickej analýze termínu. Rozdelenie významu slova na sémy, členenie podľa ekvivalentov alebo členenie na významy, určenie základných parametrov (fonetický, gramatický, štylistický a ekvivalenčný, prípadne aj parameter lexikálnej ustálenosti a parameter lexikálnosémantickej spájateľnosti a parameter kontextovej použiteľnosti) by podľa nás pomohlo presnejšie a prehľadnejšie určiť jednotlivé významy a nájsť ich adekvátne ekvivalenty v cieľovom jazyku (v slovenčine). Ekvivalenčný parameter „je podstatný pre dvojjazyčnú lexikografiu, pretože práve ekvivalent má obsahovať maximum informácií, požadovaných ostatnými označenými parametrami o lexéme alebo lexikálnom spojení v jazyku L1 pretlmočených do jazyka L2“ (Sekaninová 1993)⁵. Pri určovaní ekvivalencie lexém L1 v L2 ako realizácie jednotlivých semém možno vyčleniť skupiny podľa typov symetrickej ekvivalencie (keď sa lexéma v jazyku L1 ako realizácia semémy s istým sémovým zložením plne zhoduje s ekvivalentnou lexémou v jazyku L2, čiže jedna lexia má jeden ekvivalent alebo keď sa lexéma v jazyku L1 ako realizácia viacerých semém zhoduje s ekvivalentnou lexémou v jazyku L2), symetricko-asymetrickej ekvivalencie (keď lexémy v L1 a L2 sú svojím sémovým obsahom čiastočne zhodné a čiastočne nezhodné. Ide o viacvýznamové lexémy, ktoré sa v niektorých významoch v L1 a L2 zhodujú a v niektorých nie, teda o zhodné a nezhodné lexie) a asymetrickej ekvivalencie (keď medzi lexémou a jej sémovým obsahom v L1 a počtom i obsahom ekvivalentných lexém v L2 vzniká asymetria. Prípady asymetrickej ekvivalencie tvorí štvrtý ekvivalenčný typ, keď lexéma v L1 ako realizácia viacerých semém je ekvivalentná v L2 toľkým rôznym lexémam, koľko semém lexéma v L2 obsahuje, čiže každá lexia má iný ekvivalent) (Sekaninová, 1993; Hornáčková Klapicová, 2005, 2010)⁶. Je zrejmé, že aj v prípade terminologickej slovnej zásoby sa vyskytujú také slová, ktoré sú mnohovýznamové. V takom prípade by slová ako „bilingual dictionary“, „dialect“, „lexical field“, „idiom“ uvedené na str. 42-45 habilitačnej práce na seba naviazali aj ďalšie ekvivalenty, a to pri „bilingual dictionary“ – „dvojjazyčný slovník“, ktorý môže byť prekladový alebo aj výkladovo-prekladový, „dialect“ – „dialekt“, „nárečie“, „jazyková varieta“, „lexical field“ – „lexikálne pole“, „idiom“ – „idióm“, „frazéma“.

⁵ Sekaninová, E.: Dvojjazyčná lexikografia v teórii a praxi, Bratislava 1993.

⁶ Hornáčková Klapicová, E.: Stavba hesla v dvojjazyčnom slovníku a jeho parametre, 2005.

In. Studi Slavistici. - ISSN 1824-761X, _ 2 (2005), s. 219-235.

Klapicová, E.: Composition of the Entry in a Bilingual Dictionary, 2005. - ISSN 1336-782X.

In. SKASE Journal of Theoretical Linguistics, Č. 3 (2005), s.57-74.

Hornáčková Klapicová, E.: Lexikografia, preklad a teologický slovník ; recenzenti: Slavomír Ondrejovič, Gabriela Miššíková. - 1. vyd. - Bratislava : [s.n.], 2010. - 216 s. - ISBN 978-80-8113-029-8.

Tretia kapitola predkladá možnosti aplikovania hermeneuticko-konceptualizačno-konfiguračnej metódy na úrovni diskurzu v rámci prekladu textov skrátených popularizačných verzií návštevných poriadkov slovenských národných parkov zo SJ do AJ. Habilitantka konštatuje, že v zdrojovom texte je uprednostnená akademická vedecká terminológia, odborná lexika právnického jazyka a formálny jazyk. Pri preklade zdrojového textu do cieľového textu vzhľadom na jeho účel navrhuje použiť skôr populárnu terminológiu, laickú slovnú zásobu, zníženie stupňa formálnosti a neosobnosti, čiže zmenšenie spoločenského odstupu. Zohľadňuje pritom širokú škálu cieľových čitateľov pochádzajúcich z rôznych lingvokultúr a princíp kolektívnej identity. V takom prípade dochádza pri preklade zdrojového textu k posunu vo vyjadrovaní modality, i.e. príkaz sa vyjadrí úctivou žiadosťou, znižuje sa stupeň formálnosti a neosobnosti, tým sa zmenšuje sociálna vzdialenosť, populárna terminológia nahrádza vedeckú terminológiu atď. Týmto spôsobom sú „princípy sebaaprezentácie a mocenských vzťahov... potlačené do úzadia“ (str. 94). V tomto všetkom sa náš názor zhoduje s názorom habilitantky. Otázka však je, či v procese prekladu bol vykonaný posledný krok, čiže zhodnotenie vhodnosti textu v cieľovom jazyku (M. Malakoff, 1992). Zdá sa, že pozitívum navrhovanej hermeneuticko-konceptualizačno-konfiguračnej metódy si prekladateľ všimá viac makroštruktúru ako mikroštruktúru cieľového textu. V takom prípade môže nastať situácia, kedy cieľový text celkom nerešpektuje lexikálne, sémantické, gramatické, syntaktické, štylistické alebo pragmatické zákonitosti cieľového textu a môže vyznievať neprirodzene. V tomto zmysle by bolo možno vhodnejšie nahradiť časť cieľového textu v príklade 1 na str. 89 „you are in an area full of invaluable natural beauties“ formuláciou „you are in an area of precious natural beauty“, kde „precious natural beauty“ je ustálené slovné spojenie v AJ, „full“ v navrhovanom riešení je nadbytočné. V príklade 2 na str. 89 by bolo vhodné nahradiť predložku „on“ v spojení „on the territory“ predložkou „throughout“ – „throughout the territory“, čo je tiež ustálená predložková väzba v AJ. „Protection zone“ v tom istom príklade by bolo vhodné nahradiť ustáleným výrazom „protected zone“. V príklade 8 na str. 90 by bolo potrebné odňať určitý člen „the“ z ustáleného slovného spojenia „all the year round“ (2. stĺpec) – čiže správne „all year round“. V tom istom príklade (stĺpec 3) je cieľový text doplnený o časť „and enjoy staying here“. I keď táto informácia nie je prítomná vo východiskovom texte, mohli by sme ju prijať ako súčasť prístupu prekladateľa, ktorý sa snaží osobne sa priblížiť čitateľovi. To, čo by bolo vhodné upraviť v tomto príklade je vetná stavba, keďže cieľový text ako celok nevyznieva celkom prirodzene: „You can visit the canyon and enjoy staying here in any season“. Podľa nášho názoru by bolo vhodné zlúčiť slovesá a uviesť priamy predmet („canyon“) vo vete iba jedenkrát, alebo rozdeliť text na dve vety, napr. „You can visit the

canyon in any season. Enjoy your stay!“. Ďalej by bolo potrebné upraviť slovosled cieľového textu v príklade 2 (stĺpec 3) na str. 91 (príslovkové určenie miesta presunúť na začiatok textu (v príklade 1) alebo ho posunúť na koniec vety v príklade 2), predložku „in“ nahradiť predložkou „within“, vložiť určitý člen do konštrukcie „from *the* hour after sunrise to *the* hour before sunset“. V príklade 5 na str. 92 by bolo vhodné doplniť aj informáciu o tom, že vjazd a státie vozidiel je povolený aj na vyhradených miestach. V cieľovom texte „to drive and park motor vehicles.....only on designated public and local roads“ je uvedené, že tieto vozidlá môžu stáť a parkovať len na vyznačených verejných a miestnych cestách. „Only“ by malo stáť na konci vety: „park...on designated public and local roads only“. V príklade 7 na str. 92 by sme navrhovali vhodnejšie prekladateľské riešenie, a to „do not litter“ alebo „no littering“ (čo v oboch prípadoch sú ustálené slovné spojenia – príkazy v AJ vo význame „nevyhadzovať odpadky do prírodného prostredia“, „neznečisťovať prírodné prostredie“. Vhodné, hoci menej frekvencované je aj slovné spojenie „do not leave rubbish in nature“. Navrhované anglické slovo „garbage“ (uvedené v preklade na str. 92) sa v niektorých varietách AJ spája výlučne s odpadom z jedál, čiže celkový význam východiskového textu by použitím tohto ekvivalentu v preklade nebol obsiahnutý. V príklade 9 na str. 92 by bolo možné upraviť cieľový text takýmto spôsobom „walk your dog on a muzzle leash“, pričom „muzzle leash“ je ustálené slovné spojenie v AJ, ktoré pomenúva „vodiaci remeň s náhubkom“ a „walk your dog“ je tiež ustálené slovné spojenie, ktoré v SJ znamená „vodiť psa“. Navrhované sloveso „keep“ (príklad 9 na str. 92) určite nespôsobí významový posun v preklade, keďže čitateľ implicitne pochopí, čo tento príkaz znamená.

Vo všeobecnosti považujeme navrhovanú hermeneuticko-konceptualizačno-konfiguračnú metódu za veľmi účinnú v procese prekladania. Všetky kroky, ktoré táto metóda zdôrazňuje sú nevyhnutné pre dosiahnutie adekvátneho prekladu. Aby však táto metóda bola postačujúca pri preklade textu na úrovni lexémy, bolo by vhodné zdôrazniť potrebu sémantickej analýzy lexémy vo východiskovom jazyku, ktorá by umožnila presnejšie identifikovať všetky možné ekvivalenty v cieľovom jazyku. Pri aplikácii hermeneuticko-konceptualizačno-konfiguračnej metódy na úrovni diskurzu by bolo potrebné urobiť aj posledný krok v procese prekladu, a to zhodnotiť vhodnosť obsahu a štruktúry cieľového textu z pohľadu rešpektovania sémantických, lexikálnych, štrukturálnych, štylistických a pragmatických zákonitostí cieľového jazyka. K tomuto je dôležité prihliadnuť na úzus cieľového jazyka v textoch rovnakého žánru a iste nápomocná by bola aj konzultácia s informantmi. Na záver by bolo snád vhodné položiť si ešte otázku, či preklad má byť iba funkčný alebo aj ekvivalentný a ak stačí,

aby bol funkčný, čo všetko by mal zachovať vzhľadom k pôvodnému textu? Čo znamená vyjadrenie „...ktorých výsledkom má byť translát spĺňajúci jednak podmienku funkčnosti v cieľovom jazyku, ale i určitého zachovania významu smerom k zdrojovému jazyku“ (str.96)? Nie je význam zdrojového textu to prvé, čo by mal preklad v cieľovom jazyku rešpektovať a zachovať?

Habilitačnú prácu ***Preklad cez antropocentrickú a sociokonštruktivistickú prizmu: hermeneuticko-konceptualizačno-konfiguračná metóda v translačnom priestore*** habilitantky Mgr. Ingridy Vaňkovej, PhD., **odporúčam prijať na obhajobu a po úspešnej obhajobe odporúčam udeliť akademický titul docent/ka** v odbore habilitačného konania a inauguračného konania **prekladateľstvo a tlmočníctvo**.

Dátum: 26.2.2021

Doc. Mgr. Edita Hornáčková Klapicová, PhD.
Katedra translatológie
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67
94974 Nitra
ehklapicova@ukf.sk